

MAGNUM OPUS VLADIMIRA MAŽURANIĆA

(*Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb, 1908–1922*)

IVO PRANJKOVIĆ
(Filozofski fakultet, Zagreb)

UDK 808.62 Mažuranić, V.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 9. V. 1995.

SAŽETAK. U članku je riječ o općekulturnom, leksikografskom i terminološkom značenju rječnika što ga je pod naslovom *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* objavio Vladimir Mažuranić u deset svezaka između 1908. i 1922. godine. Posebna se pozornost posvećuje nazivlju iz oblasti krivično-kaznenog prava.

Jedan od najzanimljivijih i najtemeljitijih rječnika u povijesti hrvatske leksikografije sastavio je pravnik Vladimir Mažuranić, koji je danas, pogotovo izvan kruga onih što se bave pravom ili filologijom, gotovo posve zaboravljen, a koji je za života bio u Hrvatskoj, a i izvan nje, jedan od najcjenjenijih ljudi svoga vremena. Bio je, između ostaloga, predsjednik Banskoga stola, predsjednik JAZU (1918.–1921.), počasni član Poljske i Češke akademije te Učenog društva u Lavovu, ukratko, čovjek koga su suvremenici smatrali jednim od najumnijih Hrvata »posljednjih sto godina«¹ (Bratulić 1993: 113).

Bio je to veliki rječnik (preko 1800 stranica) pod više nego skromnim naslovom *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Objavljen je između 1908. i 1922. godine², u deset

¹ Vladimir Mažuranić rođen je 16. listopada 1845. u Karlovcu kao sin slavnoga hrvatskoga pjesnika i bana Ivana Mažuranića. Ponajbolja hrvatska književnica uopće, Ivana Brlić-Mažuranić bila mu je rođena kćerka, Dimitrija Demeter ujak, stric mu je bio Matija Mažuranić, autor čuvenog putopisa *Pogled u Bosnu*, a bratić Fran Vladimir Mažuranić, autor izuzetne zbirke pjesama u prozi *Lišće*. Vladimir Mažuranić započeo je studij prava u Beču, a završio ga u Zagrebu 1866., u 21. godini života. Nakon toga bio je najprije prislužnik u sudskoj službi, zatim pristav, pa odvjetnik. Tijekom punih 40 godina obnašao je različite javne službe, između ostaloga i službu potpredsjednika (1897.) i predsjednika Banskoga stola (1908.). Umrro je 17. siječnja 1928. godine, u 83. godini života.

Vladimir Mažuranić vrlo se rano počeo baviti književnim radom, ali, kako je bio izrazito strog prema sebi, te prve pokušaje nije ni objavio. Oglasio se s 25 godina ogledima o književnosti objavljenima u *Viencu (Tuđa književnost naprama našem narodu i Književnost i sloboda)*, a onda i dramom *Grof Ivan* te komedijom *Anarkisti*. Uskoro se, međutim, posve prestaje baviti beletristikom u užem smislu i posvećuje se priređivačkom, odnosno književnopovijesnom radu. Priredio je, tako, za tisak *Teutu i Grobničko polje* ujaka D. Demetra te *Pjesme* svoga oca Ivana, poprativši ih opširnrom raspravom o njegovu životu i radu. Napokon prestaje i s tim te se posve posvećuje pravu, upravi i pravnoj povijesti. Rezultat su toga *Prinosi*, veliko njegovo životno djelo kojemu je posvetio dvadeset godina intenzivnoga rada.

Potkraj života, kad je rad na *Prinosima* bio okončan, Mažuranić se počeo baviti sudbinom Hrvata od najstarijih vremena, a posebice istraživanjem hrvatskih veza s islamskim svijetom. Zanimalo su ga također sudbine Hrvata koji su postali ugledne osobe u pojedinim islamskim zemljama, posebno sudbina nekih Hrvata, odnosno Slavena na dvoru andaluzijskih vladara (npr. izvjesnoga Habiba iz Kordobe koji je i pisao u prilog Slavena, a protiv Arapa) ili sudbina Dubrovčanina Jaše Meleka u Indiji, o kome je kasnije njegova kćerka napisala roman za mladež pod naslovom *Jaša Dalmatin*.

² Prvi svezak objavljen je 1908., a zatim II. – 1909., III. – 1912., IV. – 1913., V. – 1914., VI. – 1917., VII. – 1918., VIII. – 1919., IX. – 1920. i X. – 1922.

svezaka s ukupno 1756 stranica velikog leksikonskog formata i uz to 19 stranica literature i predgovora (objavljenog tek u 10. svesku). Godinu dana kasnije (1923.) tiskani su i *Dodaci uz Prinose za pravno-povjestni rječnik* (74 stranice). Međutim, ideja o takvom jednom rječniku javila se Mažuraniću znatno prije. Već 1902. objavljuje on u Akademijinu *Radu* raspravu pod naslovom *O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga*, gdje predlaže Akademiji izradu rječnika u kojem bi bili objavljeni i objašnjeni pravni termini iz starijih izvora, pisanih bilo na štokavskom, bilo na kajkavskom, bilo na čakavskom dijalektu: »Dobro bi djelo učinio po narodni napredak, tko bi iz svih naših pravnih spomenika pocrpao i vještački obradio u obliku rječnika pravno nazivlje i frazeologiju (t.j. mislim pod tim precizni izražaj pravnih pojmova i činitaba stranaka u poslovnih pred sudom) u staroj hrvatini« (V. Mažuranić 1902: 236). Osim toga, trebalo bi, po Mažuranićevu sudu, ekscerpirati pravne spomenike i na latinskome jeziku. Kako bi se stekao potpuniji dojam o tome o kakvu je djelu riječ, Mažuranić uspoređuje budući rječnik, koji je bio »tumač pravno-znanstveni«, s Akademijinim *Rječnikom*, koji »tumači i spravljuje etimologijski i slovnički«: »Dok akademijски rječnik ima jezikoslovlju poslužiti, obuhvaćajući sve blago jezično iz knjige i ustiju puka pocrpano, stegnuli bismo mi naš rječnik na pravničko stručno nazivlje, naravno u vrlo široku smislu rieči, sjediniv s time samo one najznatnije izraze, kojimi se u naših pravnih spomenicima i pravnom prometu nazivaju pravne osobnosti, rodbina, objekti pravnih činitaba, zvanja svjetovna i duhovna ter državni, plemenski, obćinski i obiteljski odnosi« (nav. dj. 238).

Mažuranić zatim napominje kako bi se trebalo brinuti i o tome da se sačuvaju »obilježja starijega govora« koja su ionako »još u ustima većega diela hrvatskoga naroda, svih triju narječja (isticanje autorovo), premda je na njih udario noviji književni pravac – po mojemu sudu prerano, dakle bez valjana opravdanja – žig smrti i zatora, a ovrhu te kazni obavljaju velikom revnošću sve škole od pučkih učiona do najvišega zavoda« (nav. dj. 241–242). I doista, Mažuranić nikada nije prihvatio načela »novijega književnog pravca« (tj. pravca »hrvatskih vukovaca«), nego je čitav rječnik napisao po starom, »veberovskom« pravopisu. Štoviše, on je u toku izrade rječnika svoj pravopis još i arhaizirao. Tako reflekske jata do slova *s* bilježi sa *ie/je*, a od toga slova nadalje piše *ê* i za kratki i za dugi jat »ne bi li izbjegao nuždi razstavljanja (n. pr. sliep – sljepica i svietlo – svjetlost)«; (Mažuranić 1975: IV). Tako se dogodilo da je Mažuranićev rječnik posljednje značajnije jezikoslovno djelo objavljeno starim pravopisom (čak oko četvrt stoljeća poslije pobjede »vukovaca«).

Za starinu se Mažuranić opredjeljuje i onda kad je riječ o leksičkom materijalu, tj. o pojedinim pravnim terminima, jer su upravo ti stari pravni nazivi, između ostalog, dokaz da Hrvati na ovim prostorima nisu »od lani«: »Ne poričem vriednosti jezikoslovnim pravilom, novim pravilnijim kovanicama, ni govoru puka, u kojem se nalazi, kako vele, klica tako zvanomu književnomu jeziku hrvatskomu; ali scijenim, da staromu narodu mora bit prirodna ljubav i štovanje predaje djedovske. A mi doista nismo ovdje od lani« (Mažuranić 1902: 240). Uostalom, zadatak budućeg sastavljača jednog takvog rječnika bit će da popiše, opiše i objasni pojedine ekscerpirane termine, a pravници će sami odlučiti hoće li ih upotrebljavati ili će se odlučiti za kakvu noviju kovanicu ili tzv. narodnu riječ. Mažuranić ih samo opominje da starije termine ne odbacuju olako: »Neka svaki pravnik – stručnjak uzmogne svaki čas, otvoriv rječnik, razviditi sam, je li naziv, je li oblik koji doista nova, loša tvorina nespretna kovača, je li samonikla na našem tlu biljka, je li presađena, odakle, od kada, ter nije li naročito davninom podrijetla stekla neko pravo na svoje mjestance? A doista, kad vjekovi govore za rieč koju, makar ona i bila lica neobična ili po našu s jezikoslovnoga stanovišta gledec neliepa, ne ćemo je smjeti izkoreniti« (nav. dj. 241).

Na kraju rasprave Mažuranić opominje Akademiju da bi s poslom oko rječnika trebalo požuriti jer »sa stvari bo dobrom ne valja ckniti, zle nam, na žalost, i onako bjeguče vrijeme nesmiljenom donosi brzinom« (nav. dj. 246).

Kad je rad na *Prinosima* već dobro podmakao, objavio je Mažuranić u *Ljetopisu JAZU* 1912. godine opširnu i vatrenim domoljubljem prožetu raspravu *Hrvatski pravno-povjestni izvori i naša lijepa književnost*. U njoj, nadahnut mladenačkim sjećanjima na svoga oca i radom na *Prinosima*, promišlja kulturnopovijesnu utemeljenost i sudbinu svoga naroda. Govori, između ostalog, i o ugodama što ih donosi inače mukotrpní posao na izradi pravno-povijesnog rječnika: »Prastara pravna riječ starohrvatska, koju otkriješ, razdraga te kano biljara, zanesena za znanost svoju, rijedak cvijetak, što ga ubere«. Uz mnoge teme iz hrvatske povijesti i kulture, Mažuranić se tu osobito često dotiče hrvatskih velikodostojnika, kraljeva, knezova, feudalaca, a posebno obitelji Frankopana. To je potaklo Milutina Cihlara Nehajeva na pisanje romana o Krsti Frankopanu, koji je objavljen pod naslovom *Vuci*. Da bi se zahvalio Mažuraniću na poticaju i inspiraciji za roman, objavio je 1928. *Esej o Vladimiru Mažuraniću*, »biser naše esejističke literature i osebujno djelo u opusu Milutina Cihlara Nehajeva«³ (Bratulić 1993: 118).

Nakon što su objavljeni svi svesci *Prinosa*, osvrnuo se na njih Stjepan Ivšić. On odaje iskreno priznanje Mažuraniću zbog kritičnosti i akribičnosti, zbog toga što je nerijetko posezao za originalima, osobito ako dotadašnje čitanje kojega izvora nije bilo posve pouzdano, te zbog toga što »pisac 'Prinosa', po struci jurist, stoji ispred gdjekojih po struci jezičara [...]« (Ivšić 1923: 261–264). Istina, on ponešto i zamjera Mažuraniću, npr. što se služio Miklošičevim, dobrim dijelom zastarjelim djelima, posebice *Leksikonom*, a nije Jagićevim *Archivom*, što je neka mjesta i riječi i krivo protumačio itd. Naglašava zatim kako »Mažuranić nema, istina, stručne jezične erudicije, ali ima duha, koji ga je često doveo k pravomu spoznanju«. Tvrdi napokon kako u *Prinosima* ima »veoma mnogo građe, što u takvo djelo ne ide upravo. No valja mi opet i to reći, da će se za 'Prinosima' baš radi te obilate građe moći često s korišću posezati sve dotle, dok ne budemo imali potpun historijski rječnik svoga jezika; šta više, pored sve cijene, što je dajem našem Akademijском Rječniku,

³ Evo nekih karakterističnih izvadaka iz toga eseja:

(1) »Ako je čovjek stil, Vladimir Mažuranić bijaše, naročito pod kraj života, sumjeran i smiren, siguran jednako u izrađenosti svoje izreke kao i u svom svjetskom i religioznom nazoru, blažen u svojoj frazi, koja je imala otmjenost perjanice, što se ponosno diže ali ne trepeća na vjetru« (Cihlar Nehajev 1928. i 1929: 8).

(2) »Umjetnik je u ovom pravniku i historičaru bio jednako jak kao i čovjek znanosti; duboka je mudrost njegove estetike upravom u tom, što se nije dao na čisto literarno ili pjesničko polje. Svoje pjesme iz mladih dana, svoje 'Anarkiste', pa i 'Grofa Ivana', smatrao je Vladimir Mažuranić koracima, koji mu nisu otkrili pravog puta. U 'Pozdravu bratskom' tvorac najstilske do sada sinteze hrvatskog duha u povijesti, skromno veli: 'Do dva decenija bit će tomu, pod kasnu jesen mogega ljudskoga vijeka, počeo sam zamišljati, ne bi li iznio pred svijet nesredene svoje bilješke iz pravnih izvora prošlosti sredovječne države Hrvata na jugu« (nav. mj.).

(3) »U koliko se je okušao kao pjesnik, Vladimir je Mažuranić, kako vidjesmo, vjerno slijedio očev trag – ali je očinski zanos za starinsku tradiciju prenio i u stilsko uobličavanje svoje izreke uopće, uživajući u starinskoj, makar i izumroloj riječi, koja je sočna i plastična. Vladimir Mažuranić nije pošao tako daleko kao Kurelac, ali je, unatoč poplave novijih teorija, do smrti ostao vjeran i starom pravopisu i starim oblicima t. zv. zagrebačke škole.

Izdjeljavajući svoju izreku, nalazio je više preciznosti u razlikovanju padeža množine, jednako, kao što je u etimološki bilježenoj riječi osjećao i postanak, dakle prošlost njezinu. Gorko je znao govoriti o vulgarizaciji, kojom rađa pravilo 'piši, kako čuješ' i o lakoumlju, kojim se, slijedeći neizgrađeni pučki govor, zapuštaju osobitosti dijalektičkog i arhaističkog izraza« (nav. dj. 274).

(4) »Dvije će dakle zadaće imati 'Prinosi' – prvo, da pokažu razvitak hrvatske pravne terminologije od najdavnijih davnina i s tim utvrde neprekidnost vlasti hrvatskog diplomatskog jezika, i drugo, da tumačeći termine iznose stvarnu povijest hrvatskih društvenih prilika kroz vjekove« (nav. dj. 278).

(5) »U Vladimiru Mažuraniću čovjek i učenjak bijahu jedno: niti je učenjaštvo osušilo želje čovjeku, niti je čovjek dao, da nauka bude sama sebi svrhom« (nav. dj. 280).

preporučujem svakomu, tko se bavi historijom našega jezika, da pri leksičkim pitanjima zaviri i u Mažuranićev rječnik i u onim dijelovima Akademijškoga Rječnika, koji su dosad obrađeni« (nav. dj. 263). Ivšić navodi i konkretan primjer: Akademijin *Rječnik* uopće nema riječi *nepća* (suspicio, sumnja), a Mažuranić je obrađuje, s preciznim navodima iz izvora, na čak sedam i pol stranica.

Naravno, *Prinosi* su naišli na veći odjek među pravnicima negoli među filozofima, i to ne samo u Hrvatskoj, nego u većem dijelu Europe, posebice slavenske. Sam Mažuranić spominje u *Predgovoru* sa zahvalnošću svoje recenzente, Čehe K. Kadleca i J. Kaprasa, Poljake O. Bazlera i S. Kutrzebu, Ruse V. A. Fanceva i F. Fjodoroviča Zigelja, Bugarina S. S. Bobčeva, Nijemca L. K. Goetza te Hrvate L. Polića, J. Šilovića, E. Milera, M. Gruberu i I. Ružića.

Kako bi se dobio potpuniji uvid u narav ovog nesvakidašnjeg leksikografskog pothvata i način na koji se pristupa pojedinim pravnim terminima, pokušat ću za ovu priliku ukratko prikazati kako Mažuranić obrađuje nazive koji se tiču krivično-kaznenog prava, tj. pravnih pojmova vezanih za zločin i kaznu.

O zločinima i njihovoj tipologiji najpotpunije se govori pod natuknicom *hudoba*. Najprije se kaže da ta riječ u hrvatskim pravnim spomenicima ima puno sinonima, kao što su npr. *grih*, *grieh*, *zgrešenje*, *krivda*, *krivina*, *krivica*, *opačina*, *zlo*, *zločin*, *zločinstvo*, *zlo tvorenje*, *zlodejstvo*, *lotrija*, *pomanjkanje*, *pregreha*, *prijestup*, *neobsluženje* ili *oskvrnjenje zakona* itd. Nakon toga daje se prilično iscrpna klasifikacija zločina na kakve se može naići u hrvatskim pravnim spomenicima. Svi se takvi zločini svrstavaju u sedam skupina, i to:

- I. Zla djela suprotiv države i vladaoca (npr. izdaja, buna, nevjera i sl.);
- II. Zla djela suprotiv javnih uredaba (npr. deranje lista, krivorota, kleveta, potvor i sl.);
- III. Zla djela suprotiv crkve i vjere (npr. hereza, hula, bakanje /čaranje, coprija/, magija i sl.);
- IV. Zla djela suprotiv života i cjelovitosti tijela: ubojstvo (npr. umorstvo, trovanje, ljudomorstvo i sl.), boj (npr. kamenjem, palicom, mačem i sl.), rvanje, ranjavanje, klaštenje (odsijecanje kojega dijela tijela), osljepljenje itd.;
- V. Zla djela suprotiv imetka: grabež (husa ili gusa), robljenje, gusarenje, lupeštvo, hajdučija, krađa (kreja, tatba), palež (ožganje, požganje, spaljivanje) itd.;
- VI. Bludna zla djela: blud (bludstvo, nečistoća), silovanje, otimanje djevojke (razbijanje žensko), oskvrnuće, preljub, razvrat itd.;
- VII. Povrede slobode i časti: zarobljavanje, prodavanje i kupovanje čeljadi, skubljenje, rug, poruga, psovanje, prijetnja, karanje, zavađa itd.

Još je zanimljivija sistematizacija različitih kazni i naziva za njih koje je Mažuranić skupio po izvorima.

Sistematizacija se daje pod natuknicom *kazan*⁴ i izgleda, za ovu priliku sažeto i pojednostavljeno, otprilike ovako:

I. Smrtne kazne

1. odsjeći glavu mačem ili sjekirom;
2. objesiti na vješala (osobito često razbojnika ili tata);

⁴ Sinonimi su za *kazan*: *kazna*, *kaštiga*, *pokora*, *pokaranje*, *pena*, *pedepsa*, *globa*, *mast*, *mašćenje*, *mazda* itd.

3. utopiti;
4. sažgati na lomači (u Zagrebu npr. već i za krađu);
5. satrti kolima (ili kolom);
6. raščetvoriti;
7. živa u grob ukopati (npr. u Varaždinu 1592.);
8. kamenovati, kamenom ubiti;
9. nabiti na kolac (osobito česta kazna za uhode)⁵.

II. »Žestoke trpnje uz gubitak ili oštetu kojega uda (klaštenje)«:

1. odsjeći uho ili uši;
2. odsjeći nos;
3. odsjeći ruku ili nogu⁶;
4. iskopati oko ili oči;
5. odrezati jezik;
6. isjeći tri rebra.

III. Druge tjelesne kazne:

1. šibanje (palicama, korbačem, šibama i sl.);
2. žigosanje;
3. konop (*curulum canapris*): »uzniku krvnici svežu i ruke i noge naopako ter ga podižu u vis, a zatim ga naglim trzajem spuštaju opet dolje, tako da uz silne boli ostane viseći dvije, tri stope nad podom«.

IV. Uza, zatvor, robovanje, prisilni rad i sl.:

1. u tamnici (zatvoru, kuli, na galiji i sl.);
2. u vlastitom domu.

Vrlo su, također, zanimljivi i pravno-povijesno relevantni neki podaci i neke pojedinosti iz hrvatskih pravnih spomenika koji se tiču specifičnih odredaba kaznenog postupka i pojedinih kazni, a koji su vezani npr. za ove termine:

band To je vrsta novčane kazne, tj. globe⁷, obično vezane za proglas nekog vlastelina koji se ticao kakva progonstva ili potjere za »zgonikom«.

brlina (tal. *berlina*) Taj termin označuje »mjesto, obično na pijacu, nešto uzvišeno, gdje krivca uza stup privezuju, da bude na ruglo puku« (u Zagrebu se to nazivalo *pranger*, a u Dubrovniku *kara*).

⁵ Sistematizaciji smrtnih kazni dodaju se i informacije o tome kako se te kazne pooštravaju, odnosno ublažavaju.

– O pooštravanju: »Okrutna fantazija zaštitnika pravde izmišlja svedj nove muke. Odadiru kožu, deru krivca ma miehe, štiplju klieštima, smude mu obrve, vlasti itd., zalievaju i cvrlje rane olovom raztopljenim, izkidaju zube; k stratištu ga vuku o konjskom repu, nose na skolkah (tj. na mirtvačkim nosilima, tzv. feretrumu, nap. I. P.), kljašte ga prije smaknuća« itd.

– O ublažavanju: »Ima biti ublaženje, kad se vještici na lomači podveže oko vrata vrećica puščanoga praha [...] ili kad se odsieče glava, pak samo mrtvo tielo sažeže na lomači«.

⁶ Mažuranić napominje kako se ta kazna znala dosuđivati i za neznatne prijestupe. Tako je npr. neki kapetan Paradeiser u 17. stoljeću htio odsjeći desnu ruku svome podaniku Jovanu Preradoviću zato što mu nije na vrijeme sa svoga lena poslao momka na vojsku.

⁷ U starim su spomenicima sinonimi za *globu*: *osud*, *zagovor*, *zarok*, *zavez*, *pena*, *biršag* i sl.

bulare (»bulati, pečatiti, a po tome i žigom usijanim, razbieljenim željezom, pečatom označiti, stigmatizare«) U pojedinim se spomenicima rabe nazivi (*o*)*smuditi*, *žgati*, *pripeći* itd. Otuda dolazi i riječ *smuda* (koju nalazimo npr. u Krležinim *Baladama*), što »znači žensko čeljade, koje je osmudjeno«. Pečat kojim se osmuđuje u Zagrebu se zvao *teca* (Mažuranić misli da naziv dolazi od *tetice* koja osuđeniku odnosno osuđenici »pripriče poljubac svoj«). Umjesto tece upotrebljavao se i crkveni ključ, npr. »kad je trebalo kazniti tata, koji je okrao crkvu [...]«;

božji mir (*pax dei, treuga dei, franga*) Tim se terminom označavala crkvena zabrana »boja i uporabe oružja, na stalno određene blagdane«. U Zagrebu je sedam dana prije i poslije blagdana sv. Margarete (13. srpnja) i sv. Stjepana (20. kolovoza) bila na snazi *treuga dei* »kojom se jamčila sigurnost polaznikom sajma zagrebačkoga najdrakonskijim postupkom proti svakome, koji povriedi kažnjivim djelom taj božji mir«. Slično je npr. bilo i u Splitu tri dana prije i poslije sv. Dujma.

božji sud (*judicium dei, pravda*) Riječ je o vrlo strogoj kazni u kojoj osumnjičenik uzima u ruku usijano željezo ili stavlja ruku u ključalu vodu. Ako se osumnjičenik pritom opeče, krivica se smatra dokazanom.

captivandi facultas To je pravni termin kojim se označuje »dozvola, što se daje oštećenom, da može uhititi krivca, ali i ovlast, da oštećeni vjerovnik može sam na krivcu izvršiti dosudjenu kazan [...]«.

componere (*načiniti, nagoditi, otkupiti /globom tjelesnu kazan/*) Riječ je o mogućnosti stranaka »da i u najtežih zločinstvih, ako nije po tadašnjem pravnom osjećanju izravno povriedjen javni interes, medjusobice i nakon razprave pred sudom same nagodom rieše pripor«.

confinare (*zatočiti koga, odrediti mu prisilno boravište*) Za taj termin može biti vezana specifična vrsta kazne (konfinacija) ili vrsta »redarstvene odredbe upravne vlasti«.

emenda (*capitis, linguae*) To je globa koja se plaćala za otkup glave (tzv. *vražda mrtva*), pojedinih tjelesnih kazni ili »opranje jezika« (tzv. *jezični biršag*).

O naravi, načinu obrade i zastupljenosti pojedinih pravnih termina (ali i drugih riječi, bilo iz općeg, bilo iz specijalnog leksika) u izvorima ponešto govore i kvantitativni podaci, npr. podaci o tome kojim je nazivima posvećeno najviše prostora. U cijelim *Prinosima* ima ukupno 18 natuknica koje su obrađene na više od 5 stranica. Najviše ih je posvećeno natuknici *kúpiti* (gotovo 17 stranica), a zatim slijede: *porota* (16), *dar* (više od 15), *grad* (14), *dići* (više od 11), *ban* i *sud* (10), *krv* (9), *Hrvatini* (8), spomenuta *nepća* (7,5), *hereza* (više od 7), *pleme* (blizu 7) te *dota*, *ime*, *kazan* (=kazna) i *pristav* (oko 6).

Kao što je u svojoj ocjeni zapazio Ivšić, *Prinosi* mnogome dopunjuju Akademijin *Rječnik*. Ima velik broj riječi koje nalazimo u Mažuranića, a koje taj rječnik uopće nije zabilježio⁸. Evo nekih od njih: *akusa* (prijava, tužba), *alienati* (»odsvojitik«), *aplikati* (»prisuditi«), *bačvarija* (zanat bačvara), *banovština* (census bano praebendus), *barilar* (koji pravi barile), *bdenost* (vigilantia), *biskupljak* (biskupski zlatni novac), *brnja* (željezni kolut u luci gdje se vežu brodovi), *činovat* (začaran), *doplačak* (persolutio), *dovremeno* (ad tempus), *duguš* (radnik), *erke* (trijem), *filarština* (daća na preprodaju živeža u Zagrebu), *folnog* (seoski knez), *glih* (odmah; jednako), *glumčica* (neprirodna šala glumca), *hlepost* (pohlepa),

⁸ Takve riječi, koje su trebale biti obrađene u dotad objavljenim svescima Akademijina *Rječnika*, Mažuranić obilježuje dvjema zvjezdicama (jednom zvjezdicom obilježene su one riječi koje se u *AR* nalaze, ali Mažuranić daje za njih stariju potvrdu ili ih navodi u drukčijem značenju).

hofnica (vrsta puške), *iblija* (bijeli kruh koji se davao svećenicima na Krku), *imajina* (slika), *juš* (zemljišno pravo), *jušar* (posjednik zemljišnog prava), *kinštar* (državna blagajna), *kmetičak* (kmetić), *kofiom* (biskupska kapa), *kolacionati* (»prikladati priepis s izvorom«), *krištel* (Kriegsstelle), *kudljak* (vukodlak), *lokotar* (onaj koji pravi lokote), *man* (tašt, opak), *matrikula* (matična knjiga), *medovar* (medičar), *mljetvina* (mlivo), *mnjel* (vjerojatno neko drvo, dolazi i u *Razvodu istarskom*), *Močirad* (ime potoku kod Odre i Lomnice u Turopolju), *moritad* (pomor), *mostnica* (daska za most), *mrežinjak* (nakit za kosu: mreža od zlata) itd.

Pri kraju ovog osvrta na Vladimira Mažuranića i njegov *magnum opus* bit će, vjerujem, zanimljivo i aktualno vidjeti što se u *Prinosima* kaže o *kuni* (kao o zamjeni za novac, kao o eventualnom novcu i, uopće, kao o sredstvu plaćanja).

Pod natuknicom *kuna* najprije se navode latinska imena za tu životinju dragocjena krzna (*mustela foina*, *martes*), a zatim se napominje da su dvije »važne vrste te zvijerik: jednu nazivaju *zlatkom* ili *zlaticom* (posebno u sjevernim krajevima), a druga je *kućna kuna* (njem. *Steinmarder*, rus. *kamennaja kunica*, *bjeloduška*). *Kunje kože* služile su kao *daća* (tzv. *marturina*), koja se kasnije naplaćivala i u novcu (odgovarajući iznos za kuninu kožu). U hrvatskim se izvorima »daća kunjih koža« prvi put spominje 1018. godine (na otocima Osoru i Krku). U spomenicima se katkada spominje kako vlasnici gradova nerijetko darivaju uz gradove i prava pobiranja kune, npr. u darovnici kralja Ludovika I. iz 1364. ili u darovnici kralja Sigismunda iz 1401. godine, u kojoj se spominju Brusnice i Zakučje u kninskoj župi kao mjesta koja se daruju. Naravno, u različito vrijeme kunina je koža imala različitu vrijednost. Tako 1211. godine vrijedi 24 frizatika⁹, 1224. vrijedi 10 dinara, a u Frankopanovoj listini iz 1499. stoji »da nisu veće dužni nego jednu kunu, ča je soldi 12«. Mažuranić pod tom natuknicom dalje nastavlja da je zanimljivo i ujedno sporno pitanje prometa kožnim novcem. U našim se izvorima doduše takvo što ne spominje, ali Mažuranić ipak misli kako nije opravdana sumnja da takva novca uopće nije bilo. To neizravno potvrđuju stari ruski srebrnjaci koji su nosili natpis *kuna* (ili rus. *kuny*, što u 17. stoljeću znači novac). Po vrsti kune upotrebljavao se i termin *zatica*, koji u Dubrovniku znači i »mjeru zemlje, što ju prodaje vlastelin kmetu kao vrt« (oko 400 koraka).

O *Prinosima* bi se, da zaključimo, moglo reći kako su do dana današnjega najbolji i najpotpuniji rječnik pravnih, posebice starih pravnih naziva u Hrvata. To je djelo bez kojega se bilo kakav govor o hrvatskoj pravnoj terminologiji uopće ne može, a ni ubuduće se neće moći zamisliti.

Kao što se moglo vidjeti, *Prinosi* umnogome dopunjuju i Akademijin *Rječnik*, posebice kad je riječ o starijem nazivlju iz pravnih spomenika na kajkavskom i čakavskom dijalektu (koji nisu bili uvršteni u korpus za izradu Akademijina *Rječnika*)¹⁰.

Što se tiče uže filološkog i leksikografskog aspekta, *Prinosi* su zasnovani vrlo solidno. Istina, ima manjih pogrešaka u opisu značenja i, posebice, u etimološkim tumačenjima, ali su one, kako naglašava i Ivšić, manje nego što ih čine neki jezikoslovci¹¹.

U rječniku, napokon, ima puno riječi koje se ni po kojim kriterijima ne bi mogle smatrati pravnim terminima (nego etnografskim, sociološkim, povijesnim, kulturološkim),

⁹ Srednjovjekovni srebrni novac koji je vrijedio u Hrvatskoj i Sloveniji; nazvan je po mjestu Friesachu u Koruškoj.

¹⁰ To je bar dijelom vidljivo i iz priloženog popisa naziva koji se ne nalaze u Akademijinu *Rječniku*.

¹¹ Ivšić navodi primjer jednog jezikoslovca koji kajkavsko *vezda* (= sada) izvodi iz *vьsьda* identificirajući ga sa štokavskim *vazda*, ne vodeći računa o »semaziološkoj nemogućnosti«, naime o tome da *vezda* znači 'sada' (nunc), a *vazda* 'uvijek' (semper).

pa ni terminima uopće (nego su dio općega leksika), ali to u djelu ovoga tipa ne treba smatrati manom. Uostalom, kako bi rekao Jagić, rječnici su takva djela »gdje će se svako 'više' primiti sa zahvalnošću« (Jagić 1948: 551; Pranjković 1993: 569).

Zbog svega toga nema nikakve sumnje da je Vladimir Mažuranić doista zaslužio da se njegova životnog projekta *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, kapitalnog djela i hrvatske pravne znanosti i hrvatske leksikografije, i danas sjećamo sa zahvalnošću i ponosom. Ono je bilo, jest i ostat će dragocjen podsjetnik na hrvatsku kulturnu samosvojnost i duboku ukorijenjenost na ovim prostorima, ali i spomenik trajniji od mjedi što ga je Vladimir, sin velikog pjesnika i hrvatskog bana, izgradio sebi i slavnom rodu Mažuranića.

LITERATURA

- J. Bratulić, *Vladimir Mažuranić (1845–1928)*, Portreti hrvatskih jezikoslovaca, biblioteka Hrvatski radio, knj. 5, Zagreb, 1993: 113–119.
- M. Cihlar Nehajev, *Esej o Vladimiru Mažuraniću*, Hrvatska revija, I/1–2, Zagreb, 1928: 1–21 i II/5, 1929: 273–280.
- S. Ivšić, *Vladimir Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Nastavni vjesnik, 31, Zagreb, 1923: 261–264.
- V. Jagić, *Izabrani kraći spisi* (Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol), Zagreb, 1948.
- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe)*, Wien, 1853.
- I. Kramarić, *Hrvatska pravnička terminologija*, Odvjetnik, Zagreb, god. 66 (1993.), str. 51–60.
- M. Mamić: *Dimitrija Demeter (1811–1872)*, Portreti hrvatskih jezikoslovaca, biblioteka Hrvatski radio, knj. 5, Zagreb, 1993: 59–66.
- M. Mamić, *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.
- V. Mažuranić, *Hrvatski pravno-povjesni izvori i naša lijepa književnost*, Ljetopis JAZU za 1911, sv. 26, Zagreb, 1912.
- V. Mažuranić, *O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga*, Rad JAZU, 150, Zagreb, 1902: 235–246.
- V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb, 1908.–1922. (pretsak: Vladimir Mažuranić, *Pravno-povjesni rječnik*, I–II, »Informator«, Zagreb 1975.).
- D. Pasini, *Hrvatski pravni nazivi tvoreni sufixom -ba* (strojopis), Zagreb, 1994.
- I. Pranjković, *Iveković-Brozov Rječnik hrvatskoga jezika na početku i na kraju stoljeća*, Kolo Matice hrvatske, III (CLI), 7–8, Zagreb, 1993: 566–587.
- B. Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, I–II, Zagreb, 1874.–1875. (reprint Globus, Zagreb, 1990.).
- N. Visković, *Osnove prava*, Centar za dopisno obrazovanje Zavoda Birotehnika, Zagreb, s. a.

THE MAGNUM OPUS OF VLADIMIR MAŽURANIĆ

Vladimir Mažuranić, *Contributions to the Croatian Judicial-Historical Dictionary*, Zagreb, 1908–1922

SUMMARY. The paper discusses the general, lexicographic and terminological significance of the dictionary entitled *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (*Contributions to the Croatian Judicial-Historical Dictionary*) published by Vladimir Mažuranić in ten volumes from 1908 to 1922. Special attention is paid to the criminal-penal law terminology.